

τουτο εις τον μακαριτην Τουρτούρη, εμπορον ευνοουμενον του 'Αλη - Πασα, ηναγκασθη υπ' εκεινου να ριψη νυκτωρ εις φρεαρ απαντα τα βεβηλα εκεινα χαρτια...» Στα 1874 βιογραφώντας τον 'Ιω. Κωλέτη ο ιδιος ο Γούδας, στον ΣΤ' τόμο, σελ. 245 των Παρ. Βίων του, άλλαξε γνώμη και αποκλείει τον Κωλέτη για συγγραφέα της 'Ελλ. Νομαρχίας: «δέν είναι... βέβαιον τὸ ὑπό τινων δημοσιευθέν, ὅτι οὗτος (ὁ Κωλέτης) ἐν Πίζῃ καὶ οὐχὶ ὁ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Σπάχος συνέγραψε τὴν Νομαρχίαν· διότι τοῦτο μὲν ἐδημοσιεύθη τῷ 1806, ὁ δὲ Κωλέτης ἢ δέν εἶχε ἀπέλθει τότε εἰς Ἰταλίαν ἢ μόλις εἶχεν ἀφιχθῆ καὶ δέν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῆ ἀμέσως τοιοῦτου ἔργου». Εἶναι πιθανώτερες οἱ πληροφορίες αὐτὲς ποὺ μᾶς δίνει ὁ Γούδας ἀπ' τὰ μυθεύματα τοῦ Ραφτάνη. Ὁ Κωλέτης, γυρίζοντας στὰ Γιάννενα, ἴσως ἀνάμεσα στὰ βιβλία του νὰ εἶχε καὶ ἓνα - δυὸ ἀντίτυπα τῆς Νομαρχίας, ποὺ τὰ ἐξαφάνισε ἀπὸ φόβο.

1871. Ἰωάννης Α. Ρωμανός. Στὴ μελέτη του γιὰ τὸν Ἀνδρέα Ἰδρωμένο, στὴν Πανδώρα (ΚΑ' 506β) παραδέχεται ἀνεξέταστα τὴ γνώμη τοῦ Λάμπρου - Ραφτάνη - Σάθα (δ. π.) πὼς συγγραφέας τῆς 'Ελλ. Νομ. εἶναι ὁ 'Ιω. Κωλέτης: «Καὶ ὁ διάσημος 'Ιω. Κωλέτης, ἐν συγγραφῇ ἀνωνύμως ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖση τῷ 1806...»

1872.* Παναγιώτης Ἀραβαντινός. Στὸ ἔργο του «Ἱστορία τοῦ Ἀλη Πασα τοῦ Τεπελενλή» (συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ ὑπὸ Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ), Ἀθ. 1895, σελ. 471, σημ. 1 παραδέχεται γιὰ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας τὸν 'Ιω. Κωλέτη, ἀκολουθώντας τὸν Σάθα. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Ἀραβαντινός δέν ἔκανε προσωπικὲς ἐρευνες γύρω στὴ Νομαρχία.

1892. Σπυρίδων Λάμπρος. Στὸ ἔργο του «Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα», Ἀθ. 1892, σελ. 90, θεωρεῖ συγγραφέα κι αὐτὸς τὸν 'Ιω. Κωλέτη. «Ἐπειτα, σημειώνει, ἔγραψε περὶ τοῦ Ρήγα ὁ Ἰωάννης Κωλέτης ἐν τῇ ἀνωνύμως τῷ 1806 ἐκδοθεῖση «Ἑλληνικῇ Νομαρχίᾳ», ἥτις καὶ ἀφιεροῦται «εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἑλληνοῦ Ρήγα». Ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Κωλέτη περὶ τοῦ Ρήγα γραφόμενα δέν εἶναι ἱστορικὰ περὶ τοῦ μαρτυρίου εἰδήσεις, ἀλλὰ μόνον ἐνθουσιώδη περὶ αὐτοῦ ρήματα τοῦ συγγραφέως, προβάλλοντος εἰς μίμησιν τὸ παράδειγμα τοῦ μάρτυρος» κλπ.

1893. Κ. Δ. Κρυστάλλης. Στὸ ἄρθρον του «Κωλέτης Ἰωάννης» στὸ «Λεξικὸν Ἑγκυκλοπαιδικὸν» (Ἀθ. 1893, Δ' σελ. 909) ἀντιγράφοντας τὸν Ραφτάνη - Σάθα, γράφει: «Περατώσας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ σπουδὰς του καὶ ἐτοιμαζόμενος νὰ καταβῆ εἰς Ἑλλάδα ὁ Κωλέτης ὑπὸ τὸ πρίσμα νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ συνέλαβε τὸ παράτολμον σχέδιον, ἵν' αὐτὸς παρουσιασθῆ ὁ ἐκτελεστής τῆς διαθήκης τοῦ Ρήγα. Ἐξέδωκε λοιπὸν ἐν Πίζῃ τῷ 1806 ἐπαναστατικὸν βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Νομαρχία Ἑλληνική», οὔτινος ἀντίτυπα ἔφερον

έντος κιβωτίων εἰς Ἰωάννινα, ἀλλ' ὁ συνετὸς θεῖος του Τουρτούρης, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσε τὸ σχέδιόν του, κατέστρεψε διὰ νυκτὸς τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων, καταδείξας τὴν ἀσυνεσίαν τοῦ πυρετώδους ἱατροῦ, ὃν πρὸς ἱκανοποίησιν διώρισεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μουχτάρ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ...». Ἦταν ὅμως ποτὲ δυνατὸ ὁ μεγαλόπνευστος συγγραφέας τῆς Νομαρχίας νὰ γίνῃ τσιράκι τοῦ Ἀληπασᾶ!

1900. Στ. Κουμανούδης. Συναγωγή νέων λέξεων, τόμ. Β' Ἀθ. 1900, στή λ. «νομαρχικὴ διοικήσεις»: «Συγγραφέα τοῦ βιβλίου ὁ Βρετὸς λέγει Σπυρίδωνα τινὰ Σπάχον, ὁ δὲ Ἀναστάσιος Γούδας ἐν Παραλ. Βίων τόμ. β' τὸν Ἰω. Κωλέτην, ἀλλ' ἄνευ βασιμου ἀποδείξεως». Ὁ βιβλιογραφικώτατος Κουμανούδης στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ Λεξικοῦ του δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψη του τὴ Νομαρχία, ὅταν ὅμως τὴ διάβασε (ἴσως ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο Π. Λάμπρου ποῦ εἶχε κατατεθῆ στὸ μεταξύ στὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκη) ἀπόρριψε κριτικώτατα τὴ γνώμη γιὰ τὸν Κωλέτη καὶ Σπάχο. Καταλάβαινε μὲ τὸ φιλολογικὸ του δαιμόνιο, πῶς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπέζησε ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας στὸ Εἰκοσιένα κλπ.

1921. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης. Στὴ μελέτη του γιὰ τὸν Ἱερόθεο Ἰωαννίνων στὸ περιοδικὸ τῆς Πόλης «Νέος Ποιμῆν» τόμ. Γ' 1921, σελ. 413 ὑπερασπίζοντας τὴ μνήμη τοῦ Ἱερόθεου κακίζει πικρὰ τὸν συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομ. γιὰ τὶς ἀδικεῖς κατηγορίες του ἐνάντια στὸν Ἱερόθεο (βλ. ὅλη τὴν περικοπὴ μαζί μὲ τὶς βιβλιογραφικὲς πληροφορίες στὴν προλογικὴ ἐτύπυτῆς τῆς ἐκδοσῆς μου μελέτη τοῦ Ν.Α. Βέη, σελ. 30* - 32*).

1925. Ι. Κ. Κορδάτος. Στὸ βιβλίον του «Νεοελληνικὴ Πολιτικὴ Ἱστορία» Ἀθ. 1925, σελ. 65 - 66, 168 - 170 χρησιμοποιοεῖ πλατιά τὴν Ἑλλ. Νομαρχία, ἐξάλλει τὴν ἱστορικὴ τῆς ἀξία καὶ βάζει πλατιά ἀποσπάσματα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ρόλο τοῦ κλήρου. Ὁ Κορδάτος ἀνεπιφύλαχτα τότε θεωροῦσε τὸ βιβλίον ἔργο τοῦ Ἰω. Κωλέτη καὶ τὸ ὀνοματίζει «περιώνυμο» (σελ. 65) μὲ «σελίδες ζωντανές ποῦ καὶ σήμερα διαβάζονται καὶ θαρρεῖς πῶς εἶναι γραμμένες καὶ γιὰ τὸ σημερινὸ κλῆρο». Τὴν ἴδια ἰδέα γιὰ τὸν Κωλέτη σὰ συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομ. εἶχε ὁ Κορδάτος καὶ στὰ 1930 στὴ μελέτη του: «Ὁ Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ ἐποχὴ του» (σελ. 60), ὅπου κοντὰ στ' ἄλλα τονίζει τὴν ἱστορικὴ σημασία τοῦ βιβλίου «ποῦ εἶναι ἕνας φιλιππικὸς ἐνάντια στὴ ρωμέικη φεουδαρχία τῆς ἐποχῆς...». Στὴ δεύτερη ἐκδοσὴ—ἐπεξεργασία τῆς μελέτης του γιὰ τὸ Ρήγα «Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ Βαλκανικὴ Ὀμοσπονδία» (Ἀθ. 1945, σελ. 62 - 63) ὁ Κορδάτος θεωρεῖ γιὰ συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομ. ὄχι πιά τὸν Κωλέτη, μὰ «έναν ἀπ' τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Θεσσαλοῦ Ἐθνομάρτυρα», τονίζοντας ὅτι «ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὸν πόνο τῶν Ἑλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐποχῆς του» γιὰ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Ρήγα καὶ τὴν ἀβάσταχτη σκλαβιά. Στὸ ἴδιο βι-

βλίο του ὁ Κορδάτος ἀναφέρει, χωρὶς νὰ τὴ συζητεῖ, τὴ γνώμη τοῦ Κ. Παπαχρίστου, τὴν ἀνακοινωμένην στὴν Ἑλληνικὴ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ Ν. Α. Βέη, πὼς συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ὁ Κορθιανὸς γιατρὸς καὶ παραστάτης Γ. Καλαρᾶς, φίλος τοῦ Βηλαρᾶ. Τὴ γνώμη αὐτὴ τὴν πολέμησε ἀνεπιφύλαχτα ὁ Κορδάτος σ' ἓνα ἄρθρο του (Ἐφημ. Νέα 14 Σεπτ. 1948) ὅταν κυκλοφόρησαν τὰ Πραχτικά τῆς Ἀκαδημίας, τονίζοντας ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἐπιχειρήματα ὅτι «ὁ Καλαρᾶς δὲν παρουσίασε κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδο τέτοια πολιτειακὴ καὶ δημοκρατικὴ δράση, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνώνυμος Ἕλληνας, πού ἔγραψε τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία». Ἐπειτα, ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1825 πού πέθανε στὸ Νάυπλιο ἀπὸ τύφο, δὲν ἔδειξε μὲ τὸ ρόλο πού ἐπαιξε πνευματικὲς ἰκανότητες τέτοιες, πού νὰ τοῦ δώσουν τὸ δικαίωμα νὰ θεωρηθεῖ ὡς πρωταγωνιστὴς στὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση. Κι' ἀκόμα, ἂν ἦταν αὐτὸς ὁ συγγραφέας, δὲν θάβγαινε νὰ τὸ διακηρύξει;». Ὁ Κορδάτος ἀποκλείει καὶ τὸν Κωλέτη σὰ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας: «Καμμιὰ, γράφει, μαρτυρία, οὔτε ἄμεση οὔτε ἔμμεση, δὲν ὑπάρχει, πού νὰ βεβαιῶναι τὴ γνώμη τοῦ Ρατφάνη, πὼς ὁ Κωλέτης εἶναι συγγραφέας τῆς Νομαρχίας. Ἄν ὁ Κωλέτης ἦταν ὁ συγγραφέας τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας, ὁ ἴδιος δὲν θά διεκδικοῦσε τὴν συγγραφικὴ πατρότητα τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ βιβλίου; Κι' ἂν αὐτὸς τυχὸν ἤθελε νὰ τὸ κρύψει, ἐπειδὴ μαστίγωνε τὸν ἀνώτερο κλῆρο, τοὺς Φαναριῶτες καὶ τοὺς καλογέρους καὶ δὲν ἤθελε νὰ ξαναθυμίσει τὴν προεπαναστατικὴν ἀντίθεση μὲ τὸ Οἶκουμ. Πατριαρχεῖο, δὲ θά βρισκόταν ἄλλοι—καὶ εἶχε τόσους ἐχθροὺς—πού νὰ τὸ θυμίσουν, καὶ στὶς τόσες ἐναντίας του κατηγορίες νὰ προσθέσουν κι' αὐτήν; Ὁ Κωλέτης ἐξ ἄλλου πολιτικὰ διαπαιδαγωγήθηκε στὴν Ἐπαναστατικὴ Σχολὴ τοῦ Ρήγα, καὶ ἀφοῦ τίς φιλελεύθερες καὶ δημοκρατικὲς ἰδέες τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας τίς εἶχεν ἐγκολπωθεῖ, ἦταν φυσικὸ νὰ μὴν κρύψει, πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ συγγραφέας τῆς. Ἰσα - ἴσα πού εἶχε νὰ κερδίσει, ἂν ἔβγαινε νὰ τὸ διακηρύξει. Θὰ εἶχε ἀκόμα ἓνα παραπάνω τίτλο, τὸν τίτλο τοῦ πνευματικοῦ ἡγέτη. Μὰ καὶ ἓνας ἄλλος ἀκόμα λόγος μᾶς κάνει νὰ μὴν παραδεχτοῦμε, πὼς ὁ Κωλέτης ἔγραψε καὶ δημοσίεψε τὴν Ἑλλ. Νομαρχία. Ὅπως ξέρουμε ὁ Κωλέτης ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ἴσως καὶ νὰ σπούδασε στὴν Ἰταλία μὲ χρήματα τοῦ Ἀλῆ. Ἦταν λοιπὸν δυνατὸν νὰ γράψει τὰ ὅσα ἔχουν γραφτεῖ στὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ;». Ὁ Κορδάτος πιστεύει ἀκόμα πὼς τὸ «περισπούδαστο αὐτὸ προεπαναστατικὸ βιβλίον καὶ πολύτιμο ντοκουμέντο εἶναι ἔργο ὀπαδοῦ τοῦ Ρήγα. Τοῦτο βγαίνει ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ τύπωμά του δὲν μποροῦσε νὰ τὸ ἀναλάβει ἓνα ἄτομο, ἀλλὰ μιὰ ὀργάνωση, γιατί χρειαζόταν καὶ πολλὰ χρήματα καὶ πολλὲς προφυλάξεις. Τὸ πιὸ σίγουρο λοιπὸν εἶναι νὰ παραδεχτοῦμε, πὼς ὁ συγγραφέας τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας δὲν ἐπέζησε νὰ ἰδεῖ καὶ νὰ πάρει

μέρος στην Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Αὐτὸς εἶναι ὁ σπουδαιότερος λόγος ποὺ τὸ βιβλίον λησμονήθηκε καὶ ἀγνοήθηκε».

1928. Νῆκος Α. Βέης. Στὸ ἄρθρο του «Σπάχος Σπ.» στὸ Λεξικὸ Ἐλευθερουδάκη θεωρεῖ τὸ Σπ. Σπάχο ὡς συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομ., καὶ τὸ ἴδιο ὑποστηρίχθηκε στὸ ἴδιο Λεξικόν, στή λ. Ἑλλάς, σελ. 405. Στὰ 1939 ὁ Ν. Α. Βέης στή μελέτη του «Γεωργίου Λασσάνη ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελεστινλῆν Φεραῖον...» (Νέα Ἐστία ΚΕ', σελ. 86) κάνει διεξοδικὸν λόγον γιὰ τὴν Ἑλλ. Νομ., παραθέτει τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ρήγα ἀποσπάσματα καὶ ὡς πρὸς τὸ συγγραφέα τῆς δὲν παίρνει θέση, μόνον ἀναφέρει «ἀποδίδεται ὑπὸ πολλῶν εἰς τὸν ὀνομαστὸν πολιτικὸν Ἰωάννην Κωλέτην». Στὰ 1944, στή συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 15 καὶ 17 Ἰουνίου, ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς ἀνακοίνωσε μελέτη τοῦ μαθητῆ του Κ. Παπαχρίστου (βλ. πρκ. σελ. 249), ποὺ ὑποστήριζε ὅτι συγγραφέας τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας εἶναι ὁ Γ. Καλαρᾶς. Ἡ ἀνακοίνωση δημοσιεύθηκε στὸ ΙΘ' τόμον τοῦ 1944 τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, σελ. 300-307, δυστυχῶς ὅμως ἡ μελέτη τοῦ Κ. Παπαχρίστου καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὸν Καλαρᾶ δὲν δημοσιεύθηκαν οὔτε ἀνακοινώθηκαν, ἐκτὸς μόνου ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅτι ἡ Ἑλλ. Νομαρχία τυπώθηκε στὸ Λιβόρνο, ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα τῆς μοιάζουν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς «Ἰδέας γενικῆς...» τοῦ Ἰω. Κωλέτη, τυπωμένης τὸν ἴδιον χρόνον μὲ τὴν Ἑλλ. Νομ. στὸ Λιβόρνο, στὸ τυπογραφεῖο Θ. Μάζι. Ὁ Κορδάτος ὅμως (βλ. πρπ., σελ. 246) ποὺ εἶδε τὴ μελέτη τοῦ Παπαχρίστου δὲν βρῆκε τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὸν Καλαρᾶ πειστικὰ καὶ ἱκανὰ νὰ τὸν καθορίσουν γιὰ συγγραφέα τῆς Ἑλλην. Νομαρχίας, ἄλλωστε ἡ γνώμη γιὰ τὸν Καλαρᾶ καταπολεμήθηκε ἀπ' ὄλους τοὺς μελετητὰς, ποὺ ἀσχολήθηκαν ὡς τώρα μὲ τὴν πατρότητα τῆς Ἑλλην. Νομ. Ὁ ἴδιος ὁ Βέης ποὺ ἀνακοίνωσε τὴ μελέτη, δὲν υἱοθέτησε τὴ γνώμη τοῦ Κ. Παπαχρίστου γιὰ τὸν Καλαρᾶ, καὶ στήν προλογικὴν τῆς ἐκδοσῆς μας ἐτούτης μελέτης του πιστεύει, πῶς μᾶλλον ὁ Περραιβὸς εἶναι ὁ συγγραφέας ἢ ὁ συνεργάτης τοῦ συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας. (βλ. σελ. 45* - 46* καὶ σελ. 43* - 44* τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Κ. Παπαχρίστου, βλ. καὶ πρκ. σελ. 250 κα. τίς ἀναιρετικὰς γιὰ τὸν Καλαρᾶ γνώμης τοῦ Ἀγγ. Παπακώστα, Ν. Τωμαδάκη, Κ. Θ. Δημαρᾶ, (Νέα Ἐστία Μ', 130) κλπ.

1930. Κ. Ἀμαντος. Προλογίζοντας τὰ «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ» (σελ. κζ') χαρακτηρίζει τὴν Ἑλλ. Νομ. «ἐνδιαφέρον βιβλίον» καὶ θεωρεῖ ἀνεπιφύλακτα ὡς συγγραφέα τῆς τὸν Ἰωάννην Κωλέτη. Ὁ Σάθας υἱοθετώντας τὰ παραμύθια τοῦ Ραφτάνη πῆρε πολλοὺς στὸ λαιμὸν του.

1930. Θ. Βελλιανίτης. Στὸ ἄρθρον του γιὰ τὸν Ἰω. Κωλέτη στή Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τόμ. ΙΕ' σελ. 536α, ἀποκλείει τὸν Κωλέτη ὡς συγγραφέα τῆς Νομ. καὶ παραδέχεται τὸν Σπ. Σπάχο, ἀνεξέταστα

δμως κι αὐτὸς καὶ χωρὶς ἐπιχειρήματα ἢ ντοκουμέντα, πάντως δμως ἀποκλείει τὸν Κωλέτη.

1930. Φάνης Μιχαλόπουλος. Στὸ βιβλίο του τὰ «Γιάννενα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση (Ἰ.Αθ. 1930, σελ. 94) παραδέχεται γιὰ συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομ. τὸν Ἰω. Κωλέτη «ποὺ ἔρριξε τὸν πρῶτο λίθο κατὰ τῶν συντηρητικῶν καὶ τοῦ κλήρου». Τῇ γνώμῃ του γιὰ τὸν Κωλέτη μ' ἐπιμονὴ ὑποστήριξε καὶ σ' ἄλλες μελέτες καὶ ἄρθρα του ὁ Φ. Μιχαλόπουλος, ἐξαίροντας πάντα τὴ σημασία τοῦ ἔργου, καὶ σ' ἓνα πρόσφατο ἄρθρο του (Ἔθνος 29 Νοέμβρη 1948) καταπιάστηκε εἰδικώτερα τὸ ζήτημα, καὶ τονίζοντας τὴν ἀπροσμέτρητὴ ἀξία τοῦ βιβλίου, σημειώνει ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ Νομαρχία συντάχθηκε ἀπὸ ἄνθρωπο τοῦ κύκλου τοῦ Ρήγα, ποὺ γνώριζε τὰ σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ δράση του... Ἀφήνει μέσα στὶς σκέψεις του νὰ μαντεύουμε πὼς σπούδασε γιατρός καὶ φυσικὲς ἐπιστῆμες τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὑιοθετεῖ βιολογικὲς ἀπόψεις στὰ ζητήματα τῆς πολιτείας καὶ δέχεται τὸν κόσμον σὰν ὑλικὸ συγκρότημα μακριὰ ἀπὸ κάθε μεταφυσικὴ. Κι' ἓνας μὲ τίς προϋποθέσεις αὐτὲς καὶ μ' αὐτὰ τὰ προσόντα μποροῦσε νὰ γράψει τὴ Νομαρχία: ὁ Ἰωάννης Κωλέτης. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ἓνας ἀπ' τοὺς ἐταίρους τῆς μυστικῆς ἐταιρείας τοῦ Ρήγα, αὐτὸς ἐγνώριζε τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, αὐτὸς τέλος μποροῦσε νὰ θεμελιώσει τὴν πολιτεία ἐπάνω σὲ βιολογικὲς ἀρχές. Εἶχε σπουδάσει γιατρός στὴν Ἰταλία, στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πίζας. Ἐκεῖ στὴν Ἰταλία τύπωσε καὶ τὴ Νομαρχία του τὸ 1806 σ' ἡλικία 33 χρόνων». Ἀντικρούοντας τὴ γνώμῃ τοῦ Τωμαδάκη πὼς τὸ βιβλίο τυπώθηκε στὸ Ἀμστερνταμ τῆς Ὀλλανδίας, ὑποστηρίζει ὅτι τυπώθηκε στὴν Ἰταλία καὶ μάλιστα στὴ Βονωνία, γιὰτὶ «ἂν παραβάλλει κανεὶς, τὰ στοιχεῖα τῆς Νομαρχίας, καθὼς καὶ τὸ χαρτί της, μὲ σύγχρονα βιβλία, τυπωμένα στὴν Ἰταλία καὶ μάλιστα στὴν Πίζα καὶ στὴ Βονωνία (πρβλ. λ. χ. Τὰ Μαθήματα τῆς Ναυτικῆς Ἐπιστήμης, ποὺ τυπώθηκαν στὴ Βονωνία τὸ 1806, κι ἄλλα), ἡ Νομαρχία ἀσφαλῶς ἐκεῖ τυπώθηκε. Ἐπίσης, ἂν τὸ βιβλίο κυκλοφοροῦσε στὴν Ὀλλανδία, σὲ χώρα φιλελληνικὴ, θὰ διαδιδόταν εὐρύτατα καὶ χωρὶς περιορισμούς... Νομίζω πὼς ὁ Κωλέτης εἶναι ὁ συντάκτης τῆς Νομαρχίας καὶ ὄχι ὁ Σπάχος, πολὺ δὲ λιγώτερο ὁ Κορίνθιος Καλαρᾶς. Ἡ ἀκατάστατη γλῶσσα καὶ πρὸ παντὸς τὸ ὕφος θυμίζουν τὴν προφορικὴ ὁμιλία καὶ τοὺς βουλευτικὸς λόγους τοῦ Κωλέτη κι ἐνισχύουν τὴ γνώμῃ, πὼς γράφτηκε ἀπ' τὸν δαιμόνιον ἐκεῖνον Ἡπειρώτη. Ὑστερα οἱ λεπτομέρειες ποὺ μᾶς δίνει τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στὰ Γιάννενα, μόνον ἀπὸ τὸν Κωλέτη μποροῦσαν νὰ εἶναι γνωστές. Ἦταν δυνατόν, ὁ ἔμπορος Σπάχος νὰ γράψει ἓνα τέτοιο ἔργο; Εἶναι νοητὸ ὁ Πελοποννήσιος Καλαρᾶς, νὰ μιλήσει μὲ τόση γνώση γιὰ τὰ πράγματα τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ;». Καὶ ἦταν δυνατό, ρωτοῦμε κι ἐμεῖς, ὁ Ἰω.

Κωλέτης, υπότροφος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, κι ὕστερα, γιατρός καὶ τσιράκι του, νᾶγραφε τὸ πύρινο αὐτὸ κατηγορητήριο ἐνάντια στὸν τύραννο, κι ἂν ποῦμε πὼς τᾶγραψε, ἦταν ποτὲ δυνατό, ὅταν ἀργότερα τὸν κατηγοροῦσαν οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοί του γιὰ τὸν Ἀληπασαδισμό του, νὰ μὴν ἀντιπαρατάξει τίς σελίδες τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας, γιὰ νὰ δείξει τὸν πατριωτισμὸ του; Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος δίνει πίστη καὶ στὰ παραμύθια τοῦ Ραφτάνη, πὼς τάχα κουβάλησε ὁ Κωλέτης κάσες βιβλία στὰ Γιάννενα. Ἦταν δυνατό νὰ εἶχε τέτοια ἀνοησία; (πρβλ. ὅσα γράφω στὴ σελ. 239 - 240 καὶ ὁ Ζῶτος πρκ. καθὼς καὶ ὅσα γράφει ὁ Κορδάτος, παραπάνω σελ. 246).

1937. Ἀπόστολος Δασκαλάκης. Στὸ ἔργο του «Rhisgas Velestinlis» (Παρίσι 1937, σελ. 195 καὶ 208 ἀναγράφει μέσα στὶς σύγχρονες βιογραφικὲς πηγές γιὰ τὸ Ρήγα τὴν Ἑλλ. Νομαρχία καὶ ἀνεπιφύλαχτα τὴν παρουσιάζει σὰν ἔργο τοῦ Κωλέτη καὶ παραθέτει μιὰ περιχρηστικὴ γιὰ τὸ Ρήγα σὰ σίγουρο ἀπελευθερωτὴ τῆς Ἑλλάδας.

1938. Δημ. Α. Ζῶτος. Στὸ ἔργο του «Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ (Ἀθ. 1938, σελ. 16 - 17, σημ. 2) μιλώντας γιὰ τοὺς κατακριτὲς τῆς θηριωδίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ βάζει στὴ σειρά τους καὶ τὸν Ἀνώνυμο συγγραφέα τῆς Νομαρχίας, ποὺ τὴ χαρακτηρίζει «σπουδαιότατον βιβλίον... μαστιγωτικόν». Ὡς συγγραφέα του ὁ Ζῶτος δὲν παραδέχεται τὸν Ἰω. Κωλέτη: «ὁ Κωλέτης καὶ ἂν δὲν ἐσπούδαζε μὲ χρήματα τοῦ Ἀλῆ, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γράψῃ τὸ δριμύτατον τοῦτο κατηγορητήριο, ἀφοῦ εἶχε σκοπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ ἀσκήσῃ εἰς τὰ Γιάννενα τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα. Θὰ ἐφοβεῖτο ὅτι κάποιος θὰ ἔλεγε καὶ μιαν ἐστὼ λέξιν καὶ δὲν θὰ εἶχε καμμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι καὶ ἡ μία αὐτὴ λέξις θὰ ἦτο ἰκανὴ ὅπως προκαλέσῃ τὸ κρέμασμα του εἰς ἓνα τῶν Γιαννιώτικων πλατάνων. Καὶ ὁ κατόπιν πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Γιάννενα, ἀλλ' ἐγίνε καὶ ἱατρός τοῦ Ἀλῆ, τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου καὶ ἐκ τῶν σπουδαιότερων μυστικοσυμβούλων του». Ὁ Ζῶτος θεωρεῖ μυθεύματα τὰ ὅσα μετέδωσε ὁ Ραφτάνης καὶ υἱοθέτησε ὁ Σάθας γιὰ τὴ μεταφορὰ καὶ καταστροφὴ τῶν κιβωτίων τῆς Νομαρχίας στὰ Γιάννενα (βλ. πρπ. σελ. 242 καὶ Ν.Α. Βέη, αὐτ. σελ. 42*). Παραδέχεται ὅτι ἡ Νομαρχία διασώθηκε σὲ πολλὰ ἀντίτυπα καὶ δὲν καταστράφηκε οὔτε μεταφέρθηκε σὲ κιβώτια στὰ Γιάννενα. «Διὰ τοιαύτην τρέλλαν, τονίζει ὁ νομικὸς Ζῶτος, δὲν ἦτο ἰκανὸς ὁ εὐφυέστατος Κωλέτης, ὁ ὁποῖος καὶ ἂν δὲν ἐσπούδαζε μὲ ἔξοδα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἡπειρον κασόνια μὲ βιβλία περιέχοντα τὴν βεβαίαν καταδίκην του εἰς θάνατον. Τὸ ὅτι δὲ ἐγίνε ἱατρός τῆς Αὐλῆς εἶναι καὶ μιὰ ἀκόμη ἐνδειξις περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας δὲν εἶναι ὁ Κωλέτης...»

1944. Κώστας Παπαχρίστου. Στὴ συνεδρία τῆς Ἀκαδη-

μίας τῆς 15 Ἰουνίου 1944 ὁ Κ. Παπαχρίστου ἔκανε μέσον τοῦ Ν. Βέη ἀνακοίνωση μὲ τὸν τίτλο «Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας καὶ τοῦ συγγραφέως τῆς». Σ' αὐτὴν προσπαθεῖ ν' ἀποδείξει γιὰ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας τὸν Γ. Καλαρᾶ (βλ. σχετικὰ σελ. 247). Ἡ ἀνακοίνωση δὲν δημοσιεύθηκε ἀκόμα, εἶναι ὅμως πρὸς τιμὴν τοῦ Παπαχρίστου ὅτι ἀσχολήθηκε μὲ τὴ Νομαρχία (καὶ μάλιστα μέσα στὴν Κατοχὴ) καὶ κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν, φέρνοντάς τιν καὶ σὰν βιβλίον καὶ σὰν πρόβλημα στὴν Ἀκαδημία. Ὑστερα ἀπ' τὸ Σάθα ποὺ ἐκλάτρευσε στὰ 1869 τὸ περιεχόμενον τῆς Νομαρχίας, ὁ Παπαχρίστου στὰ 1944 εἶν' ἐκεῖνος ποὺ ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια αὐτὸ τὸ παραπεταμένο κειμήλιον, ἄσχετα ἂν οἱ ἐπίμονες ἀπόψεις του γιὰ τὸν Καλαρᾶ σὰ συγγραφέα του εἶναι σωστὲς ἢ ὄχι. Ὑπῆρχαν ἄνθρωποι καὶ μάλιστα ἱστορικοί, ὅπως ὁ Τωμαδάκης κλπ. ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους τὸ βιβλίον καὶ ὅμως οὔτε λόγον ἢ παραπομπὴν ἔκαναν στὸ περιεχόμενον του, γιὰτὶ ὅπως λέει ὁ Πλούταρχος τῆς ἀγνοουμένης ἀρετῆς ἢ λαμπρότης οὐ φαίνεται». Ὁ ἐγκιβωτισμὸς τοῦ ἀντιτύπου τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης ἔκανε γιὰ πολλοὺς μας τὸ βιβλίον ἀπρόσιτον μέσα σ' ὄλο τὸν πόλεμον καὶ τὴν Κατοχὴ καὶ τὸ ζητούσαμε ἀπὸ τὸ 1940 καὶ δὲν τὸ βρῖσκामε.

1944. Γ. Κορνοῦτος. Ὁ Κορνοῦτος εἶχε ἀντιγράψει τὸ κείμενον τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας στὰ 1944 καὶ τὸ εἶχε δώσει στὸν ἐκδότη Δρανδάκη γιὰ τύπωμα σὲ μιὰ σειρὰ ἐκδόσεων νεολλ. κειμένων, ποὺ σταμάτησε μὲ τὸ θάνατον τοῦ Δρανδάκη καὶ ἔτσι ματαιώθηκε τὸ ξανατύπωμα τοῦ ἔργου.

1946. Γ. Βαλέτας. Στὴν «Ἀνθολογία τῆς Δημοτικῆς Πεζογραφίας» τόμ. Α, σελ. 450 - 454 ἔβαλα μεγάλο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἑλλ. Νομαρχία καὶ τὸ προσέγραψα στ' ὄνομα τοῦ Γ. Καλαρᾶ, ἀκολουθώντας τὴν πιθανώτερη τότε γνώμη τοῦ Κ. Παπαχρίστου, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Ν.Α. Βέη. Στὸ σχετικὸ βιογραφικὸ σημεῖωμα (σελ. 606) μίλησα γιὰ τὴν ἀξία τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας καὶ δέχτηκα μ' ἐπιφύλαξιν τὸν Καλαρᾶ. Στὰ 1947 στὴν Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας Κυδωνιῶν (Μικρασιατικὰ Χρονικὰ Δ' σελ. 172 - 173, καὶ ἀνάτυπον σελ. 28 - 29) ἔβαλα σχετικὰς περικοπὰς γιὰ τὰ σχολεῖα. Στὰ 1949 στὴ μελέτη μου «Ἀνώνυμος Ἑλληνας» ἔκανα μιὰ ἱστορικοκριτικὴ τοποθέτησιν τῆς Νομαρχίας καὶ σκιαγραφία τοῦ συγγραφέα τῆς (Μάχη 27 Φεβρ. καὶ 5 Μάρτη 1949).

1946. Κ. Θ. Δημαρᾶς. Στὴ μελέτη του «Οἱ πηγὲς τῆς ἐμπνευσης τοῦ Κάλβου» (Νέα Ἑστία τόμ. Μ' σελ. 113 καὶ 129 - 130 σημ. 37) ὑποστηρίζοντας πὼς ὁ Κάλβος γνώρισε τὴν Ἑλλ. Νομαρχία, δέχεται πὼς ὁ συγγραφέας τῆς εἶναι Ἑπτανήσιος «ποὺ ἐγνώριζε ἴσως καλὰ τὰ ἰταλικὰ ἢ καὶ τὰ γαλλικὰ [τὸ λέει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας καὶ δὲν ἔχει θέσιν κανένα «ἴσως» καὶ κανένα «καὶ»], ἀλλὰ πολὺ ἄσχημα τὰ ἑλληνικὰ [καθόλου ἄσχημα, ἀλλὰ ὅπως οἱ σύγχρονοὶ του ξενιτεμένοι, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ ὑπο-

μνήματα, και καλλίτερα απ' όλους]. Πρέπει, συνεχίζει, με τη φτωχή σοβαροφάνειά του ο Δημαράς, να είναι αρκετά νέος [το βιβλίο τονέ δείχνει ώριμο και παρώριμο άντρα], αλλά δεν αποκλείεται να γνώρισε προσωπικά το Ρήγα [άφοῦ τὸν περιγράφει και τὸν κλαίει, σίγουρα τὸν γνώρισε] ψυχολογικά φαίνεται ἀπίθανο νὰ ἦταν ἐγκατεστημένος ἢ νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν ἐπικράτεια τοῦ Ἀλῆ [τὸ λέει ὁ ἴδιος πὼς ζοῦσε μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του και βασανιζόταν], ὅπως ἐπίσης και νὰ ἦταν γιατρός ἢ νὰ σπούδαζε γιατρική [συμβαίνει τὸ ἀντίθετο γιὰ ὄσους διαβάζουν τὰ κείμενα βλ. τὴν Εἰσαγωγή μου και τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Μ. Σιγούρου: Νέα Ἐστία ΜΕ' σελ. 507 και Φ. Μιχαλόπουλον, ὁ. π.]. Ὅλα αὐτὰ μᾶς φέρνουν σ' ἓνα ἰδεατὸ σημεῖο ποῦ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὸ Φώσκολο και τοὺς Ἑπτανησίους, ποῦ ἦταν στὴν Ἰταλία στὰ 1797 (κύκλος τοῦ Βηλαρά στὴ Βενετία κλπ.). Ἐνας ἄλλος δρόμος θὰ μᾶς ἔφερνε ἀπὸ τὸ Περραιβὸ πάλι σ' Ἑπτανησίους...» Τὸ ἰδεατὸ σημεῖο τοῦ Δημαρά σχετικά με τὸ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας εἶναι πραγματικά πολὺ ἰδεατὸ και γεμάτο ἀστήριχτες ὑποθέσεις, ποῦ δείχνουν ἀγνοία τοῦ κειμένου τῆς Νομαρχίας και προσπάθεια γιὰ ἐπίδειξη πνεύματος και ψευτοεμβρίθειας. Ἡ ὀψιμάθεια ὁμως χρειάζεται χρόνια γιὰ ν' ἀναπληρώσει τὰ κενὰ τῆς και δὲν κρύβεται οὔτε με τίς παραπομπές, οὔτε με ἀκαιρους συσχετισμούς και ἐντυπωσιακὲς ἀναδρομὲς γύρω στὰ θέματα, ποῦ ἔχουν τὸ κέντρο και τὰ πλαίσιά τους αὐστηρὰ χαραγμένα. Ὁ Δημαράς χαρακτηρίζει τὴ Νομαρχία «ἔργο ἀνώτερης πνοῆς και διανοητικότητας» και ὁμως στὴν «Ἱστορία τῆς Νεοελλ. Λογοτεχνίας» του (σελ. 152) τὴν ξεγράφει με δυὸ σειρὲς ψιλὰ και τὴν πετάει στὴν ἄκρη σὰν βιβλίο με «λιβελλογραφικὸ χαρακτῆρα» και με «νεανικὲς ἀτέλειες», και δὲν βρίσκει σ' αὐτὴν παρὰ «πολλὲς και χρήσιμες πληροφορίες, στατιστικὲς κ.ἄ. σχετικά με τὴν Ἑλλάδα», ἀκριβῶς ὅ,τι δὲν ἔχει ἡ Νομαρχία, και σ' αὐτὸ τὸ φλογερὸ σάλπισμα ὁ «γραμματολόγος» διακρίνει με πολλὴ δυσκολία μόνο μιὰ τάση «γιὰ νὰ συστηματοποιηθεῖ ἓνα πρόγραμμα γιὰ τὴν ἀνύψωση και τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους». Ὅταν ὁμως ξανατυπώθηκε πέρυσι ἡ Νομαρχία, ὁ Κ. Θ. Δημαράς ἔγραψε ὕμνους γιὰ τὸ «λιβελλογράφημα», (Βῆμα 19 Νοέμβρη 1948) και τοὺς παραθέτουμε, ὄχι τόσο γιὰ νὰ φανεῖ ἡ γνωστὴ ἀνακολουθία τοῦ κριτικοῦ, ὅσο γιὰ νὰ φανεῖ πόση ἐπίδραση εἶχε και σ' αὐτὸν και σ' ἄλλους ἡ κίνηση μας γύρω στὸ παραγνωρισμένο, ποῦ τὸ θεωροῦσαν «ἀμελητέα ποσότητα», ἔργο. «Ἡ Νομαρχία, γράφει ὁ Δημαράς, εἶνε ἓνα πραγματικὸ ἐπαναστατικὸ κήρυγμα, γεμάτο ἐνθουσιασμό, γεμάτο ζῆλο, γεμάτο θερμὴ και ἔξαρση πατριωτικὴ. Σκοπὸς του εἶνε νὰ ἐμπνεύσει στοὺς Ἕλληνες τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας, νὰ τοὺς πείσει ὅτι εἶνε ἱκανοὶ νὰ τὴν ἀποκτήσουν και νὰ τοὺς ὑποδείξει τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ἐνα βιβλίο ποῦ δονεῖται ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας και ἀπὸ τὸ

πάθος τῆς πατρίδας. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ συγγραφέα μᾶς γοητεύει, ὅπως φαίνεται μέσα ἀπὸ τὶς γραμμὲς τοῦ βιβλίου. Πρέπει νὰ εἶνε νέος, νὰ ἐγνώρισε καὶ νὰ ἀγάπησε τὸν Ρῆγα, νὰ ἐκλαψε πικρὰ τὸν πρωτομάρτυρα αὐτὸν τῆς ἐλευθερίας. Φιλοδοξεῖ νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο ἐκείνου· δὲν εἶνε ἄνθρωπος τοῦ γραφείου, τῆς θεωρίας: «μὴν νομίζετε ἐν τούτοις, γράφει, ὡς τέλος, ἀλλ' ὡς ἀρχὴν τοῦ σκοποῦ μου τὸ παρὸν βιβλιάριον». Τὴν συγκίνησή του, τὸν καημὸ του ἀγωνίζεται νὰ τὰ μεταδώσει στὸν ἀναγνώστη του· δίνει ζωὴ στὸ βιβλίο, μὲ τὶς προσφωνήσεις του, μὲ τὰ ἐπιφωνήματά του, μὲ τὴν ἀπέριττη καὶ φλογερὴ του εἰλικρίνεια. Καὶ πραγματικὰ φθάνει στὴν πειθῶ, ὄχι τόσο μὲ τὴν σοφία τῆς ρητορικῆς, ὅσο μὲ τὴν ἐναγώνια ἀφοσίωσή του στὰ ὑψηλά του ἰδανικά, ἐκδηλη σὲ κάθε σελίδα τοῦ ἔργου του. Ἐνῶ ὁμῶς μᾶς γοητεύει καὶ μᾶς δένει μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, ταυτόχρονα μᾶς κινεῖ σὲ βαθύτατη ἐκτίμηση μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ ποιότητα τοῦ στοχασμοῦ του. Εἶνε θετικὸς, ρεαλιστής: τὰ ἐπιχειρήματά του τὰ στηρίζει σὲ συγκεκριμένα στοιχεῖα, σὲ ἀριθμούς, σὲ μαρτυρημένα περιστατικά. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, δημογραφικὲς καὶ οἰκονομικὲς πληροφορίες, στατιστικὲς εἶνε καὶ πολυτιμὴ πηγὴ γνώσεων γιὰ τὶς δυνάμεις τοῦ ἑλληνισμοῦ 15 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Ἄγωνα. Φιλελεύθερος καὶ ἐπαναστάτης καθὼς εἶνε, φορτωμένος ὅλο τὸν ὀρθολογισμό τοῦ πρόσφατου τότε διαφωτισμοῦ, ἐλέγχει μὲ αὐστηρότητα καὶ μὲ πολλὴ ἐλευθεροστομία τὶς ὑπερβασίες μιᾶς μερίδας τοῦ ἀνώτερου κλήρου, τὶς ὁποῖες, συνεπαρμένος ἀπὸ τὸ εὐγενικό του πάθος, γενικεύει ὑπερβολικά. Μαζὶ καταδικάζει καὶ τὶς ἡγετικὲς τάξεις τοῦ ἑλληνισμοῦ, τοὺς προεστούς, τοὺς Φαναριῶτες· γιὰ τὴν τάξη τῶν ἐμπόρων ἐκδηλώνεται πιὸ ἐπιφυλακτικά. Φιλοπρόδοτος ὑποστηρίζει τὴν ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμισθεῖ ἡ ἐκπαίδευση, ζητάει τὴ διδασκαλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπικράτηση τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ. Ἔχει, ἄλλωστε, γερὴ, δυτικὴ, μόρφωση. Μὲ τέτοιο στοχασμὸ καὶ μὲ τέτοια ψυχὴ, (συνεχίζει τὸ ἐγκώμιό του ὁ Δημαρᾶς) ὁ συγγραφέας τῆς «Νομαρχίας», αἴρεται συχνὰ ὡς τὶς σφαῖρες τοῦ ὑψηλοῦ. Μπορεῖ κανεὶς εὐκόλως νὰ φαντασθεῖ τὴν συγκίνηση, ποὺ θὰ προκαλοῦσαν στοὺς ὑπόδουλους προγόνους μας οἱ φλογερὲς ἀποστροφές του, τὸ δράμα τῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὸ ἔβλεπαν νὰ ὀρθώνεται ἐμπρὸς στὰ μάτια του μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ βιβλίου. Σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, σ' αὐτὴ τὴν μεγάλη διάνοια, σ' αὐτὴ τὴν ἐμπνευσμένη θέληση, θὰ εὐχόμεσταν νὰ μπορούσαμε νὰ προσγράψουμε ἓνα ὄνομα. Ποιὸς εἶνε; Τὶ ἐγίνε; Πῶς συνέχισε τὴν δράση του ἀργότερα; Ζοῦσε στὸν Ἄγωνα; Ἔλαβε μέρος σ' αὐτόν; Μιὰ φήμη ἀναφέρει τὸν Κωλέτη γιὰ συγγραφέα τῆς «Νομαρχίας». Ἄλλοι λέν πῶς εἶνε κάποιος Σπάχος, ποὺ ἐμπορευόταν στὸ Ἀμστερνταμ. Τελευταῖα ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη, ὅτι εἶνε ἓνας Κορίνθιος γιατρὸς Καλαρᾶς. Ὡς τώρα ὁμῶς καμμιά ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐκδοχὲς δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξει τεκμήρια ἀνά-

χητα· θὰ εἶχα τὴν τάση νὰ ἀναζητήσω τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου αὐτοῦ μᾶλλον στὸ κλίμα τῆς Ἑπτανήσου. "Ὁμως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ζήτημα αὐτό, πὺ μπορεῖ κάποτε μιὰ καλὴ τύχη νὰ τὸ ξεκαθαρίσει, τὸ σπουδαῖο εἶνε πὺ ἔχουμε τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, τὸ λαμπρὸ αὐτὸ μνημεῖο μιᾶς ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες στιγμὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Χωρὶς ὅμως νὰ κάνει παραβολὴ ὁ Κ. Δημαρᾶς, ἐπαινεῖ τὴ βεβήλωση τῆς Νομαρχίας στὴν ἐπανεκδόση τοῦ Τωμαδάκη καὶ λέει πὺς σεβάστηκε ἀπόλυτα τὸ κείμενο ὡς τὶς τελευταῖες τοῦ λεπτομέρειες...καὶ πὺς ἔγινε ἐπεξεργασία τοῦ κριτικὴ καὶ ἀλλαγὲς στὴ στίξη κλπ. κλπ. Φαίνεται πὺς στὸν τόπο μας κοντὰ στὴν κριτικὴ λείπει καὶ ἡ ντροπὴ, καὶ οἱ «κοκκαλοπωληταί», πὺς στηλιτεύει ὁ Ἄνωνυμος στὴ Νομαρχία, χορεύουν τ' ἄλογά τους.

1946. "Ἀγγελοσ Παπακώστας. Στὴ μελέτη τοῦ γιὰ τὸν Γ. Καλαρᾶ (περιοδ. Κορινθιακὴ Ζωὴ 1946, σελ. 36) ὁ Π. καταπολέμησε τὴ γνώμη, πὺς συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ὁ Γ. Καλαρᾶς (βλ. προλ. Ν. Βέη, σελ. 44*). Στὴ μελέτη τοῦ «Ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία. Γνωστὲς καὶ ἄγνωστες μαρτυρίες γιὰ τὸν Ἄνωνυμο συγγραφέα τῆς» (Νέα Ἑστία ΜΕ', σελ. 409 - 412 καὶ 503 - 508) φέρνει ἀξιόλογα ἐπιχειρήματα, ντοκουμέντα, εἰκασίες κλπ. πὺς δείχνουν ἀπὸ μιὰ πλευρὰ πὺς ἀποκλείεται νάνα συγγραφέας τῆς Νομαρχίας ὁ Σπ. Σπάχος, ὁ Ἰω. Κωλέτης, ὁ Γ. Καλαρᾶς, ἐνῶ ὁ Χρ. Περραιβὸς παρουσιάζει κάποιες πιθανότητες.

1948 Ν. Τωμαδάκης. "Ἐχοντας φερμένο ἀπ' τὴν Ἰταλία ἀντίτυπο τῆς Νομαρχίας, τὸ κρατοῦσε ἀνέκδοτο δέκα χρόνια καὶ μόλις ἔμαθε πὺς ἄρχισε νὰ τυπώνεται ἡ ἔκδοση αὐτὴ στὸ τυπογραφεῖο τῆς Ἑστίας (μάλιστα ὁ κ. Βαγιονάκης μὲ σύστησε ἐκεῖ) κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ὀκτώβρη 1948, καὶ διαπίστωσε πὺς τὸ τύπωμα θὰ πάει ἀργά, ἔπιασε μὲ τὸν κ. Βαγιονάκη καὶ τσουβάλιασαν τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» κι ἔβγαλαν μέσα σὲ 20 ἡμέρες (Νοέμβρη 1948) ἓνα ἐξάμβλωμα, πὺς τὸ ἀποκαλοῦν «Β' ἔκδοση» τῆς Νομαρχίας, πὺς πολλοὶ ἀνίδεοι καὶ πρῶτος ὁ «εὐσυνειδητότατος» Κ. Θ. Δημαρᾶς, ἐξαπατήθηκαν καὶ τὴν ἐπαινέσανε (βλ. πρπ. σελ. 253), ἐνῶ στὸ σύνολό τῆς ἀποτελεῖ μιὰ βεβήλωση τοῦ ἐθνικοῦ μνημεῖου, γεμάτη λάθη, παραλείψεις, καὶ παρερμηνεῖες, χωρὶς διάβασμα καὶ στίξη, χωρὶς σεβασμὸ οὔτε στὸ κείμενο, οὔτε στὸν πρόλογο (βλ. πρπ. τὶς σχετικὲς ἐπικρίσεις τοῦ Παπανούτσου, σελ. 258 βλ. καὶ τὴν κριτικὴ τοῦ Α. Ἐλευθερίου στὸν «Ἄνταῖο» (δ. πρκ. σελ. 262), πὺς γράφει: «ὅμως δὲν μπόρεσα νὰ καταλάβω ποιοὶ συναισθηματικοὶ λόγοι ὠδήγησαν τὸν Τωμαδάκη στὴν ἔκδοση τῆς Νομαρχίας, ἀν ἀφαιρέσει κανεὶς τὸ ἐμπορικὸ συμφέρο καὶ τὸ συμπτωματικὸ γεγονός, ὅτι εἶναι κάτοχος ἀντιτύπου τῆς ἔκδοσης τοῦ 1806, ἀφοῦ ὅπως φαίνεται δὲν ἀγαπᾶ τὸ κείμενο καὶ τὸ συγγραφέα τοῦ. Πραγματικὰ στὴν ἰσχνότατη — νὰ τὴν πῶ ἄγευστη — εἰσαγωγὴ ὁ Τωμαδάκης κάνει ἀπελπισμένη προσπάθεια νὰ μᾶς πεί-

σει, πώς ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ἓνας ιδεόληπτος, ποῦ ἤθελε νὰ ὑψώσει τὸν ὀρθὸ λόγον πάνω ἀπὸ τὸ αἶσθημα καὶ τὶς αἰώνιες ἀξίες. Νὰ τὶ γράφει ὁ Τωμαδάκης δικαιολογώντας τὶς ἀντιδράσεις τοῦ κλήρου στὸ διαφωτισμὸ: «Βεβαίως ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε καὶ πρέπει σήμερον ν' ἀντιτίθεται εἰς τὸν συμβατικὸν ὀρθολογισμὸν, διὰ τοῦ ὁποίου ἄλλως ἀληθῆς γνῶσις καὶ ἐπιστήμη δὲν καλλιεργεῖται, ἀλλ' ἀναπόφευκτον ἦτο νὰ ὑπομείνη τὸ Γένος καὶ τὰς ὑπερβασίας τῶν ὀρθολογιστῶν...» Πιστεύω, συνεχίζει ὁ Ἐλευθερίου, πὼς κάθε καλόπιστος ἀναγνώστης θὰ συμφωνήσει, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι σοβαρὰ πράγματα καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα δὲν ἔχουν θέση στὸ πρόλογον ἐκδοσης κειμένου, ποῦ εἶναι ἱερὸ γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ 21. Βέβαια, τὸ νὰ κάνουμε ἓνα σπάνιο βιβλίο σὰν τὴν Νομαρχία, προσιτὸ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ εἶναι μιὰ καλὴ πράξις, ἔχουμε ὅμως χρέος νὰ ἐρμηνέψουμε καὶ νὰ σχολιάσουμε τὸ κείμενο μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ μὲ ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία, ἔτσι ὥστε τὰ διδάγματα τοῦ νὰ γίνουν κατανοητὰ μέσα στὸ ἱστορικὸ κλίμα τῶν συνθηκῶν ποῦ τὸ γέννησαν. Ὁ Τωμαδάκης θέλησε νὰ τὸ ἀποφύγει, κι οἱ λόγοι εἶναι φανεροί. Ἄς εὐχηθοῦμε λοιπὸν μιὰ τρίτη ἐκδοση, ποῦ θὰ πραγματώσει τὶς παραπάνω προϋποθέσεις...». Ὁ Τωμ. ἔγραψε τόσο βιαστικὰ τὸν πρόλογον τοῦ κι ἔβγαλε μὲ τόση προχειρότητα τὸ κείμενο, ὥστε οὔτε τὰ δοκίμια δὲν πρόφτασε νὰ καλοκοιτάξει καὶ κοντὰ στ' ἄλλα οὐσιαστικὰ καὶ ἐκδοτικὰ λάθη, τὸ κείμενό του εἶναι γεμᾶτο κι ἀπὸ τυπογραφικά, ποῦ δείχνουν ἀχαρακτήριστη ἀσέβεια κι ἀσυνειδησία, κι ἀναλογίζεται κανεὶς τὶ θὰ γινόταν μὲ τὸ Σολωμό, ἀν τὸν ἄφηναν νὰ κάνει τὴν ἐκδόσή του. Παραπέμποντας στὸ κείμενό του (ποῦ δυστυχῶς δὲν εἶναι στιχομετρημένο καὶ δὲν διευκολύνει παραπομπὲς σὲ στίχους, παρὰ μόνο σὲ σελίδες) σημειῶνω μερικὰ ἀπ' τ' ἀμέτρητα λάθη καὶ τὶς παραλείψεις καὶ τὰ παραδιαβάσματα καὶ τὶς παρασιωπήσεις (ἀκόμα καὶ προσθήκες ἔκανε ὁ ἀσυνείδητος), ἀφήνω τὴ στίξιν, ποῦ ἀντίθετα μὲ τὴ δῆλωσή του στὸν πρόλογον καὶ τὸν ἔπαινον ποῦ τοῦ ἔκανε ὁ «προσεκτικώτατος κριτικὸς» Κ. Θ. Δημαρᾶς (βλ. πρπ. σελ. 253) οὔτε κἂν τὴν καταπιάστηκε, κι ὅπου πρόστεσε κανένα κόμμα αὐτὸ τὸκανε μηχανικὰ καὶ χωρὶς κριτικὸ διάβασμα τοῦ δύσκολου πραγματικὰ κειμένου. Ὅχι ὅμως κριτικά, παρὰ οὔτε σὰν κοινὸς ἀναγνώστης μὲ κοινὸ μυαλὸ δὲν μπόρεσε νὰ διαβάσει καὶ νὰ τυπώσει τὸ κείμενο, ποῦ μιὰ πρόχειρη παραβολὴ τοῦ μὲ τὸ δικό μας κείμενο, φτάνει νὰ δείξει τὴν βεβήλωση τοῦ Τωμ. Ἀφήνω καὶ τ' ἀμέτρητα τυπογραφικὰ λάθη καὶ τὴν ἀκαταστασία καὶ τὰ κεφαλαῖα, ποῦ ἄλλοῦ τ' ἄφησε, κι ἄλλοῦ τὰκανε μικρά, καὶ περιορίζουμαι στὰ οὐσιαστικά: σελ. 7 εἰς τὸ νὰ εἶναι εὐχαριστημένος (κειμ.)= εἰς τὸ νὰ εἶναι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, σελ. 19 νὰ ἀνέβη=νὰ ἀνέβη, σελ. 24 εἶναι τὸ εὐκολώτερον μέσον εἰς τὸ νὰ καταλάβητε (κειμ.)=εἶναι τὸ εὐκ. εἰς τὸ νὰ καταλάβητε, σελ. 27 κενοδοξίας (κειμ.)=καινο-

δοξίας, σελ. 27 διὰ νόμους (λάθος κειμ.) = διὰ νόμους, ἀντί: διὰ νόμος, σελ. 27 πολλοὶ αἰῶνες (κειμ.) = πολλοὺς αἰῶνες, σελ. 28 ὡς δέκα χιλιάδες = ὡς δέκα χιλιάδες, (κι αὐτὸ λέγεται κριτική ἐκδοσὴ ἀπὸ ἐπιστήμονα φιλόλογο!), σελ. 38 τῆς Μόσχω (κειμ.) = τῆς Μόσχω (ἀντί τῆς Μόσχως), σελ. 40 τὴν φυλάττουσιν ὑπὸ τῆς δουλείας (κειμ.) = τὴν φ. ἀπὸ τῆς δ. (παραμόρφωση), σελ. 41 δυσχυρογνώμονας (κειμ.) = δυσχυρογνώμονας (ἀντί δισχυρογνώμονας), σελ. 43 ὡς οὐδὲν λογίζονται (κειμ.) = εἰς οὐδὲν λογ., σελ. 48 ἤθελαν φονευθῆ (κειμ.) = ἤθελον φ., σελ. 54 νὰ κρέματα (κειμ.) = νὰ κρέμεται, σελ. 54 τὴν βρωμερὰν ζωὴν του (κειμ.) = τὴν τρομερὰν ζωὴν του, σελ. 54 πῶς ὑπόκεινται = πῶς ὑπόκεινται (τροπικὸ ἀντί εἰδικό), σελ. 55 εὐρίσκουσιν (κειμ.) = εὐρίσκουσι, σελ. 61 ὅπου δὲ ἀσυμφωνία (κειμ.) = ὅπου δὲ καὶ ἀσυμφωνία, σελ. 62 παρὰ ἀπ' ὅ,τι (κειμ.) = παρὰ ἀπ' ὅτι, σελ. 64 εἰς ἓνα ποταμὸν ὅπου = εἰς ἓνα ποταμὸν ὅπου (ἀκολουθεῖ τὸ λάθος τοῦ κειμένου, ἐνῶ εἶναι τοπικὸ· θαυμάσατε τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὴν ἀσέβεια, μὲ τὴν ὅποια ἐπλησίασε ὁ ἄκριτος τὸ ἱερὸ αὐτὸ κείμενο!), σελ. 69 τῆς οἰκουμένης εἶναι δοῦλα = τ. οἰκ. εἶναι δοῦλοι, σελ. 69 πεπολιτισμένους = πεπολιτισμένους, σελ. 72 σημ. ἕως εἰς τὸ μεσημέρι = ἕως τὸ μεσημέρι, σελ. 77 εἰσφέρουσι εἰς τὰ εἶδωλα = εἰσφέρουσι καὶ τὰ εἶδωλα, σελ. 79 κυβερνητὰς = κυβερνήτας (παραμόρφωση), σελ. 81 εἴλκυσε κατ' ὀλίγον ὀλίγον (κειμ.) = εἴλκυσε κατ' ὀλίγον (παράλειψη), σελ. 84 τὸ τέταρτον μέρος τῆς γῆς (κειμ.) = τὸ τέταρτον τῆς γῆς (παράλειψη), σελ. 88 σημ. β' ἤξεύρουσιν (κειμ.) = ἤξεύρουσιν, σελ. 88 σημ. β. εἰμὴ νὰ ἀναγνώσῃ μ' εὐκολίαν τὰ ἐντάλματα = εἰμὴ νὰ ἀναγν. μ' εὐκολίαν, τὰ ἐντάλματα (τί χρειάζεται τὸ κόμμα;), σελ. 90 ἀπ' ὅτι σᾶς τὸν ἐπερίγραψα (κειμ.) = ἀπ' ὅτι σᾶς τὸν ἐπερ. (ἀντί: ἀπ' ὅ,τι...), σελ. 96 ὅχι πῶς δὲν ἤξεύρω (κειμ.) = ὅχι πῶς δὲν ἤξ. (ἀντί πῶς, εἰδικό), σελ. 97 ἐγὼ δὲν τολμῶ = ἐγὼ δὲν τολμῶ, σελ. 98 ὡς 100 = ὡς 100 (ἀντί ὡς = ἕως, καὶ ὅχι καθῶς), σελ. 97 ὡς 80 (ἀντί ὡς...), σελ. 99 σημ. β' διὰ σπόρον 1)30, = διὰ τὸν σπόρον, σελ. 100 νὰ παραιτήσω (κειμ.) = νὰ παραστήσω (παραμορφώση), σελ. 101 καὶ φοβερώτερα (κειμ.) = καὶ τοὺς φοβερώτερα (προσθήκη), σελ. 102 καὶ Ἡπειρον (κειμ.) = καὶ τὴν Ἡπειρον (προσθήκη), σελ. 102 ἀπ' ὅτι = ἀπ' ὅτι (ἀντί ἀπ' ὅ,τι), σελ. 106 σημ. α' δύο ἀπὸ τὰ παιδιά = δύο ἀπὸ τὰ παιδιά, σελ. 104 τέλος πάντων = τέπος, σελ. 104 αἱ ἴδῃαι (κειμ.) = αἱ ἴδιαι, σελ. 109 ἀλλὰ κάμνοντες = ἀλλὰ κάμνοντας (παραμόρφωση), σελ. 111 ἄς μὴν νομίζωσι = ἄς μὴ νομ., σελ. 111 σημ. νὰ ἤθελε προστάξει (κειμ.) = ἤθελε προστάξει (παραμόρφωση), σελ. 118 ἐφευρετῆς (κειμ.) = ἐφευρέτης (παραμόρφωση), σελ. 119 ἐφευρέθησαν (κειμ.) = ἐφευρέθησαν, σελ. 119, σημ. β' καὶ εὐθύς τὰς ἀλλάξεν μ' ἐκεῖνο (κειμ.) = μὲ ἐκεῖνο, σελ. 122 σημ. β' νὰ ἐβγάξουν αὐτὰ τὰ μέταλλα (κειμ.) = νὰ ἐβγάξουν αὐτοὶ τὰ μ. (παραμόρφω-

ση), σελ. 123 νὰ μὴν ζῶσι (κειμ.) = νὰ μὴ ζῶσι, σελ. 123 οἱ ἄνθρωποι πρὶν νὰ ἐφεύρουν (κειμ.) = οἱ ἄνθρ. πρὶν ἐφεύρουν (παράλειψη), σελ. 124 τὰς ἀρετὰς μὴν ἔχοντες (κειμ.) = τὰς ἀρ. μὴ ἔχ., σελ. 124 σημ. α' πτωχεια (κειμ. ἄτονο) = πτωχεία (ἀντὶ πτώχεια, ἀποσιώπηση διόρθωσης), σελ. 125, σημ. α' σκουληκιάσει = σκουληκιάσει (ἀποσιώπηση), σελ. 124 σημ. α' νῦν Ἑλληνας ὅπου τὴν ὑποφέρουσι = νῦν Ἑλληνας ὅπου τὸν ὑποφέρουσι, σελ. 126 τοῦ ἐναντίου = τοῦ ἐναντίον (παραμόρφωση), σελ. 126 τότε δίδει ἀναλόγους (κειμ.) = τότε δίδει ἀναλόγως (παραμόρφωση), σελ. 128 ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι χριστιανοὶ (κείμενο) = ἐκεῖ ὅπου... (ἀντὶ τοπικό: ἐκεῖ ὅπου...), σελ. 130 τὴν ἄδειαν νὰ κλέψωσιν (κειμ.) = τὴν ἄδ. νὰ κλέψωσι, σελ. 131 σημ. α' εἰς τὰ Ἰωάννινα (κειμ.) = εἰς Ἰωάννινα (παράλειψη), σελ. 135 οἱ ὅποιοι παρρησιάζονται = οἱ ὅπ. παρρησιάζονται (ἀντὶ μ' ἓνα ρ γιὰ τὸ ξεχώρισμα τῆς ἔννοιας τοῦ παρουσιάζομαι ἀπ' τὸ παρρησιάζομαι: αὐτὸ τὸ κάνει σ' ὅλα τὰ χωρία ὁ Ἰωμαδάκης, ὅπου συναντιέται τὸ ρῆμα, κι' ἔτσι παραμορφώνει ἄκριτα τὴν ἔννοια τοῦ κειμένου), σελ. 136 κράνια (κειμ.) = κράνια (ἀντὶ κρανία, γιὰτὶ κράνια εἶναι καρποὶ καὶ ὄχι κεφάλια), σελ. 137 ἐνομοθετήσετε (κειμ.) = ἐνομοθετήσατε, σελ. 137 ἔπειτα νὰ τὰ κοινολογοῦσι (κειμ.) = ἔπειτα νὰ κοινολογοῦσι (παράλειψη), σελ. 137 διὰ νὰ νουθετῆτε τὴν χρείαν ἔχοντας (κειμ.) = διὰ νὰ ν. τοὺς χρείαν ἔχ. (ἀποσιώπηση διόρθωσης), σελ. 142 ἀπ' ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον παρα γέλλει (κειμ.) = ἀπ' ὅτι τὸ Ε. παρ. (ἀντὶ: ἀπ' ὅτι...), σελ. 142 ἔδυμα (κειμ.) = ἔνδυμα (ἀποσιώπηση διόρθ.), σελ. 143 ἂν δὲν δύνασθε νὰ ὠφεληῆτε (κειμ.) = ἂν δὲν δύνασθε νὰ ὠφ., σελ. 143 ἂν οἱ πνευματικοὶ δὲν ἦτον ἀμαθεῖς (κειμ.) = ἂν οἱ πνευμ. δὲν ἦσαν ἀμαθεῖς (παραμόρφωση), σελ. 145 νὰ μένουν τὰ λείψανα = νὰ μείνουν τὰ λ., σελ. 145 ἡ κτῆσις τοῦ παντός (κειμ.) = ἡ κτῆσις τοῦ παντός (ἀντὶ: ἡ κτίσις τοῦ Παντός), σελ. 145 σημ. α' κατασταίνει (κειμ.) = καταστένει (παραμόρφωση) = στενάζει, σελ. 146 σημ. β' καλογραιοπούλα = κολογραιοπούλα, σελ. 146 μᾶστιγξ = μᾶστιγξ, σελ. 154 ἐπειδὴ πολλὰ ὀλίγοι = ἐπειδὴ π. ὀλίγον, σελ. 158 πῶς σὲ ἀγαπᾶ (κειμ.) = πῶς σὲ ἀγ. (ἀντὶ πῶς, εἰδικό), σελ. 158 ὅτι τὴν σήμερον εἰς τοὺς Ἑλληνας (κειμ.) = ὅτι σήμερον εἰς τοὺς Ἑλ. (παράλειψη, τέτοια καταστροφή ἀνήκουστη τοῦ ἱερώτερου βιβλίου μας!), σελ. 162 νομίζετε πῶς = νομίζετε πῶς (ἀντὶ: πῶς εἰδικό), σελ. 163 συνέργιάν σας = συνεργίαν σας (παραμόρφωση), σελ. 170 τοὺς χαλινώνει καὶ τοὺς = τοὺς χαλινώνει καὶ τοὺς (παραμόρφωση), σελ. 170 ὅπου οὔτε καὶ τὴν αἰσθ. (παραμόρφωση), σελ. 110 εὐεργέτας = εὐργέτας (τυπογρ. λάθος;), σελ. 173 κατασταίνουσι = καταστένουσι (παραμόρφωση), σελ. 175 βασιλεύουσιν = βασιλεύουσιν (ἀντὶ Βασιλεύουσιν, δηλ. τὴν Πόλην), (ἡ κριτικὴ ἔκδοσις κειμένου σὰν τὴν Ἑλλ. Ν. θέλει «μακρὰν καὶ ἐπίμοχθον ὑπομόνην»),